

Türkiye’de Sosyal Bilim Geleneği Üzerine Düşünceler

Serpil SANCAR (*)

Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişiminin modern, Batılı anlamda kurumların kuruluşu ve üniversitelerin entellektüel gelişimi ile bire bir paralellik gösterdiğini söylemek çok yanlış olmaz. Bu sürecin bazı özellikleri de Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişimini belirleyen kurucu iradenin şekillenmesinde rol oynamıştır. İmparatorluk formunun dağılıp ulus-devlet formunun doğuyor oluşu ile Batılı bilim kurumlarının- üniversitelerin- kuruluyor oluşunun aynı ve tek süreç olarak yaşanmış olması gerçeği bu şekillenmenin temelini oluşturuyor. Modern devlet bürokrasinin eğitimi ve kariyer sisteminin kurulması ile modern üniversite sisteminin yerleşmesi ve bir sosyal bilimler anlayışının oluşumu bir yüzyıl kadar önce bu topraklarda aynı süreçlerin farklı vecheleri olarak yaşanıyor. Bu gerçekliğin yarattığı belirlenimler ise bugün içinde bulunduğumuz dönemin gerilimlerini, sorunlarını ve atılımlarını şekillendiriyor. Yeniden bir devlet kurma sürecinin yarattığı bilgi ve eğitim gereksinmesi ile ‘toplumsal’ı anlama gereksinmesi içiçe geçiyor ve dönem boyunca ilki ağır basıyor. Oluşmakta olan bir ulus-devletin görevlerini ona öğretmeye yönelmek zorunda kalan ‘yüksek okul’ olmakla, yaşadığı dünyanın ve toplumun çözümlemesini ve eleştirisini yapmaya çalışan ‘akademie’ olmak arasında oluşan bir ‘bilimsel alan’ın mirası bizi dönüp geçmişe bakmaya çağırıyor.

Sosyal Bilimlerin Kırılma Noktası: Devleti Kurtarmak ile Devletten Korunmak Arasındaki Salınım

Türkiye’de sosyal bilimlerin işlevinin Osmanlı’dan bu yana devam eden **devleti modernleştirme** derdi ile sol geleneğin mirası olan **toplumu özgürleştirme** derdi

(*) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi

arasında salındığı bir yüzyılı geride bıraktık. Osmanlı aydınlarının ‘imparatorluğu çöküşten koruma’ misyonu ile kendilerini koştukları işlerin modernleşmeci bir **ulus-devlet kurma** sürecine dönüşümü ve bu sürecin merkezci ve **ulus-devletçi ruhunun** genel anlamda **‘söl’a da rehberlik etmiş olması** gerçeğinin sonuçları ile bugün daha açıkca karşı karşıya geldiğimiz anlaşılıyor. Zaman zaman birbirine karşıt konumlar yaratan bu ikili gündem modernliğin en temel şizofrenilerinden biri olan devletin modernleşmesi ile toplumun özgürleşmesi arasındaki gerilimi yaşayarak bugünlere taşımış bir sosyal bilim geçmişimiz olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çatışmalı ve çelişkili sürecin 1990’lı yıllardan bu yana bir kırılma yaşadığını görüyoruz. Kırılmayı doğuran gelişmenin ise yaratılan modern ulus-devlet ile onun gölgesinde gelişen sosyal bilimlerin arasında ortaya çıkan yeni çatışma dinamiklerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu kırılma noktasında, kendi ‘kuruluş iradesi’ni bir modern ulus-devletin yaratılmasına hizmet etmek olarak tanımlayan modern **‘sosyal bilimler’** anlayışının, dönüp **kendi yarattığı devlet tarafından yok edilmesini** seyrediyoruz. Yani, modern ulus-devletin hem ‘sosyal’ bilimleri- hem de onun kaçınılmaz sonucu olan ‘sol entellektüelizmi’ kendi bekası için tehlikeli görmeye başlamış ve bu kökenlerin güçsüzleştirilmesi için yürüttüğü uzun soluklu mücadeleden de aslında galip çıkmış görünüyor. Bu kırılma, bugün içinde bulunduğumuz dönemde hem üniversitelerin üzerinde dolaşan kabusu hem de ‘Mülkiye geleneği’ olarak adlandırılan zihniyetin çatlama hatlarını bize gösteriyor.

Aslında son yirmi yıldır Türkiye’de sosyal bilimlerin bu çelişkinin yarattığı çıkmazları yaşamakta olduğunu ve bu nedenle de Türkiye’nin temel sorunlarını tartışmayı gündemine taşımayı beceremediğini itiraf etmek gerek. **Devleti modernleştirme refleksinin** yarattığı körlüklerin, toplumun dönüşüm ve demokratikleşme sancılarına karşı sosyal bilim pratiklerinde duyarsızlık alanları yaratmış olduğunu bugün daha açık görebiliyoruz. Bu duyarsızlıkların en iyi örneklerinden birinin Kürt sorunu bağlamında yaşandığını düşünüyorum. Kürt sorunu, tam da ‘modern’ ulus-devletin kendi toplumu ile savaşının tipik bir örneği olarak yaşanmaya başlandığında, sosyal bilimler alanının devletin bekası-toplumun özgürlüğü ikilemi içinde kalarak suskunlaşmış, dahası Kürt sorunundan fıskıranı savaş, şiddet ve hukuksuzluğu görmezden gelmiştir. Şiddetin, savaşın, özgürlük taleplerinin ve siyasal kapanmaların bir sarmalı olan gelişimleri hemen anlamaya, tartışmaya başlayacağına **üniter devletin parçalanması** korkusu ile kapılarını kapatmış ve sırtını dönmüş bir sosyal bilimler ile şimdi hesaplaşmamız gerekiyor. Bu körlükler nedeniyle Kürt sorunu, uygulanması gereken anti-terör politikalarına indirgenebilmiş ve demokrasinin gelişiminde önemli olacak bir süreç şekillendirilmesi savaş ve şiddet politikalarının egemenliğine terk edilmiştir.

Modern Bir Ulus-Devlet Kurmanın Sorunlarından Demokratik Bir Toplum Kurmanın Sorunlarını Anlamaya Dönüşüm

1990'ların gündemini değiştiren radikal oluşumlar giderek Türkiye'de sosyal bilimlerin ilgi alanlarında da kaymalara ve değişimlere yol açtı. Bu dönemde sosyal bilimler camiasının ana eksenlerinin modern bir ulus-devletin nasıl yaratılacağı sorusuna yanıt arama derdinden, yani "bu ülke nasıl yönetilir/nasıl düzeltilir?" sorusundan, "bu ülkede olup biteni nasıl anlarız" ya da "toplumsal dönüşüm demokratikleşmeye nasıl yol açar?" sorusuna yanıt aramaya dönüşmekte olduğu söylenebilir. Devletin bekası ile sosyal bilimlerin araştırma/bilme öncelikleri arasında bugünlerde yaşanan kopuş sosyal bilimlere **kendi toplumunu yeniden anlama şansını** vermektedir. Artık sosyal bilimcinin görevinin 'modern' devleti yaratmanın Batı'da üretilmiş formları üzerine sahip olduğu bilgilerden oluşan reçeteler yazma dönemi kapanmıştır. Bunun yerine, artık bu reçeteler dışarıdan hazır gelmektedir ve değil sosyal bilimlerin, ulus-devletin kendisinin bile bu alanda çok fazla birşey bilmeye gereksinmesi ya da gücü kalmamıştır.

Sosyal bilimlerin gündemindeki kaymalar bizim yeni tanımlar ve tartışmalarla yüzleşmemizi zorunlu kıldı. Artık toplumsallığı, etnik çatışma, farklılık, çok kültürlülük, kimlik politikaları, kültürelizm, toplumsal cinsiyet, cemaatler siyaseti, enformel sosyallik, dinsel canlanma, küresel direniş gibi terimlerin eşliğinde konuşuyoruz. Aslında bu terminolojinin özelliklerine baktığımızda, modern düşüncenin klasik dönemi diyebileceğimiz 19. ve 20. yüzyılda 'Batı kapitalizmi' sürecinin deneyimlerinden çıkan modernlik kavramlarının reddi olduğunu görürüz. Bu terminoloji, yine benzer biçimde Batı'nın 'modern' sosyal bilimlerinin 'modernlik eleştirileri' tartışmalarından türemiş ve bütün müktesebatı ile Türkiyeli sosyal bilimcilerin gündemine girmiştir. Klasik modernliğin yok olacağını söylediği din, cemaat, etniklik, cinsiyet farkları, kültürel heterojenlikler gibi sosyalliklerin yeniden canlanıp modernliğin karşısına dikildiği bir dönemin sosyal bilimleriyle karşı karşıyayız. Toplumun demokratikleştirmenin aracı olarak güçlendirilen modern ulus-devletlerin bu amaca ulaşmadaki başarısızlıkları görünür hale gelince, oluşan çatlaklardan modernleşmenin dışarı attığı bütün 'öteki'ler geri gelmektedir. Toplumsal farklılıkların görülmesi, tanınması ve 'hak' ile ilişkilendirilmesi olarak özetleyebileceğimiz bir yeni sosyallik ilkesi şimdi sosyal bilimlerin ana temalarını biçimlendiriyor. Farklılıkların tanınması ile özgürlüklerin sağlanması arasında bire bir ilişki kurulmaya başlanınca 'demokrasi'nin gelişimi de otomatik olarak sağlanacakmış gibi davranılıyor. Oysa ki bu yeni paradigma kaymasının da yarattığı körlükler, özcülükler, görmezden gelmeler ve hastalıklar var. Örneğin, 'kimlik' deyince aslında doğuştan gelen cinsiyet, anadil, etnik köken gibi 'sabit'ler üzerinden; sanki bunlar hiç sosyal bağlamlar içinden doğmuyormuş gibi çözümlenmeler yapılarak konuşuluyor. Kimliklerin görünürlüğü

ve temsili adına, bu kimlikler ardındaki insan grupları arasındaki ‘eşitlik sorunu’ konuşulamaz hale geliyor. Çok kültürlülük gibi kavramlar, aslında dünya nimetlerinden dışlanmış olanların şimdi birer ‘kültür’ olarak adlandırılmasına yol açıyor; bütün dışlanmışlar birer ‘kültür grubu’ olarak, yani birer sabit ve değişmezler kategorisi olarak ‘özgürleşiyor’.

Bu gelişmeler karşısında, alt-üst oluş dönemlerinin tipik bir refleksi olarak, bütün yeni gelişmeleri reddeden ve “ne varsa klasiklerde var” diyen bir grup sosyal bilimci de son dönemlerin profiline eklenmiş durumda. Çoğunlukla önceki dönemin ‘sol’ cenahında yer alan bu sosyal bilimciler bugünün tartışmalarına eleştirel bir gözle bakıp, çıkış yolları üzerine kafa yoracaklarına, tipik bir **tutuculuk** ya da **özcülük** diyebileceğimiz davranış örneği sergiliyorlar. Onlara göre ‘post’ tartışmaların hepsi neredeyse emperyalizmin oyunu!. Eleştirel sosyal bilimlerin dinamizminin sahiplenilmesinin yaratacağı yeni ufuklar ile ‘değişim’ ve ‘yıkılma’nın yarattığı travmaların, korkuların, ‘bilinenin kolaylığı’na sarılmaların arasında gidip gelmeler ve sıkışıp kalmalar dönemi yaşıyoruz.

Sosyal Bilimlerin Farklı Disiplin Alanları ve Cinsiyet Çalışmaları Karşısında Eril Körlük

Önümüzdeki dönem Türkiye’de sosyal bilimler alanının yeni açılımlar yapma kapasitesini belirleyecek tartışma alanlarından biri de kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanının genel sosyal bilimler alanı ile ne kadar ilişkileneceği ya da bütünleşeceği sorusudur. Şimdilik, kadın çalışmalarının klasik sosyal bilim disiplinleri içinde sadece yeni bir alt-alan olarak kabullenilmeye devam edildiğini görürüz. Türkiye’nin saygın üniversite çevrelerinde ve sosyal bilimcileri nezdinde genel kabul gören anlayışa göre kadın çalışmaları, kendine özgü bir alanı ve çalışma konusu ile üniversitede yeni bir alt-alan ve hatta bağımsız bir akademik alana sahip olabilir; alanın bilgisi ayrı başlıklar altında, bilimsel çalışmalar içinde gösterilebilir; tanımlanabilir ve meşru olarak algılanabilir. Yapılması gereken, onun alanına karışmamak, onu kendi başına bırakmak ve sosyal bilimlerin geri kalanının ise işe kaldığı yerden devam etmesidir. Sosyal bilimlerin temel alanları-siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji gibi alanlar kendi içlerinde –kadın ve iktidar, kadın ve aile, kadın ve depresyon gibi- araştırma konuları geliştirebilir. Bunun dışında kalan ve bu alanla uğraşmak istemeyen sosyal bilimcilerin yapacağı bir şey yoktur; onlar bildikleri kavramlarla ve yöntemlerle inceledikleri toplumsallık alanı, sanki hiç cinsiyetlenerek farklılaşmaya uğramamış gibi, bu konulardan hiç bahsetmeden yollarına devam edebilirler. Dahası, çoğu erkek olan bu saygın akademisyenler toplumsal cinsiyet ilişkileri ile ilgili bilimsel tartışmalara kendilerinin katılmasını bu alanda çalışan kadın akademisyenlere saygısızlık, akademik etiğe aykırı bir davranış

olarak bile görebiliyorlar. Kadın Çalışmaları alanının uzmanları bir ulusal ya da uluslararası konferansın yine kadın çalışmaları başlıklı özel oturumlarına araştırmalarını anlatmak üzere çağrılabilir; hatta kadın başlıklı oturumları olmayan akademik kongreler moda dışı bile sayılabilir. Akademik bir derlemenin bir ya da birkaç bölümü kadın konusundaki yazılara ayrılabilir; hatta bir akademik çalışmanın 'çağdaş bilim' anlayışına uygun olması için asgari bir tane 'kadın konulu çalışma' içermesi bile gerekebilir. Ama, Akademi'nin saygın sosyal bilimcileri ellerini hiçbir zaman toplumsal cinsiyet araştırmalarına buluşturmazlar; bu alanın bilgilerini öğrenmez ve eleştirmezler; hatta bu alandaki akademik tartışmaları, dinleyici olarak bile, izlemezler. Böylece, kadın çalışmaları kendi alanında 'özgür' ve 'bağımsız' çalışma olanaklarına kavuşur. Sosyal bilimlerin büyük isimleri ise hem kadın çalışmaları gibi 'light' işlerle uğraşmamış, hem de 'demokrat' ve 'özgürlükçü' bilim anlayışlarının bir göstergesi olarak kadın çalışmaları alanına saygıda kusur etmemiş olurlar.

Kadın çalışmaları alanının üniversitedeki 'küçük ama benim' haline gelen özerk alanına sıkışan akademik çabaları, böylece, bir tür 'kendin söyle kendin dinle' haline dönüşmüş durumda. Bu serbest ve özgür bırakılma hali ortada dururken, sosyal bilimcilerin kadın çalışmaları alanına yönelik geliştirdikleri meşrulaştırıcı ama dışarda tutan ve soğuk tavrını eleştirmek oldukça güçleşiyor. Karışmama ve kendi ayakları üzerinde durarak kendini ispat etmeye davet etme gibi, akademik olarak gayet 'değerli' davranışlarla karşılaştığı noktada kadın çalışmaları alanının yaşadığı ise tam bir 'marjinalleşme'dir. Kadın çalışmaları kendine tanınan 'korunmalı', 'özerk' alanda istediğini yapmaktadır; demek ki yaptığı iş ancak bu kadar ilgi çekmektedir. Öyleyse bu marjinalleşmeden sosyal bilimler değil, kendi akademik ilgi alanlarına dikkat çekemeyen alanın akademisyenleri sorumludur. Sonuç olarak, kadın çalışmaları alanının sosyal bilimlere sunduğu eleştirel yaklaşım olanağı görmezden gelinmekte ve üniversitenin geri kalanının ne yaptığı eleştiri dışı kalmaktadır. Bu 'bilimsel körlük'ün aşılabilmesi için kadın çalışmaları alanı ile sosyal bilimlerin klasik alanları arasındaki akademik etkileşimin artırılmasına özel çaba harcanması gereği ortadadır. Bu yeni etkileşim süreci, önümüzdeki dönemde, hem kadın çalışmaları alanının üniversitedeki konumunu güçlendirebilir, hem de sosyal bilimlerin son dönemlerde içine düştüğü kısır döngülerin aşılabileceği umudunu sosyal bilimcilere verebilir.